

Böhm axiológiája.

Az ember és világa. Philosophiai kutatások. III. rész: Axiologia vagy értéktan. Irta Böhm Károly egyetemi tanár. Kolozsvár, 1906. Ára 6 kor.

Philosophiai irodalmunkban az utóbbi tíz évben nem jelent meg oly könyv, a mely ehhez tartalmasságával, tárgyának új felfogásával, fejtegetéseinek és elmélkedéseinek mélységével és értékességével összehasonlítható volna. Ez a könyv bármely gazdag irodalomnak becsületére válna. Annál nagyobb örömmel kell köszöntenünk nekünk, a magyar irodalomnak. Csak éppen a napokban került kezünkbe, mikor már e füzet szedése nagyon előre haladt s azért az érdemleges foglalkozást fenn kell tartanunk egy következő számunkra. De most mintegy bevezetőül álljon itt egy néhány sor ugyancsak Böhmnek egy értekezéséről, melylyel az akadémiában 1900-ban széket foglalt. Címe: *Az értékelmélet feladata s alapproblémája*. Értékét már magában az a körülmény is mutatja, hogy az akadémia az 1898—1904. években megjelent összes philosophiai munkák közül ezt tartotta méltónak a Mareczibányi-mellékjuttalommal való kitüntetésre. Ilyen kitüntetés székfoglaló értekezéseknek nem igen szokott osztályrészül jutni. A hivatalos bíráló szerint „tartalmas és értékes mű“, mely felhasználja az egész újabb irodalmat a nélkül, hogy „ezzel kutatásainak önállóságán csorba esnék“. Ez a legnagyobb elismerés, a mit nálunk philosophiai munkáról el lehet mondani.

Ez az értekezés tulajdonképen dióhéjba szorított alapvetése a terjedelmes axiológiának. Ez az oka, hogy most ennek vezető gondolataival foglalkozunk.

Böhm metaphysikája szerint, a mely eredetét Kant és Fichte rendszereiből vezeti le, gondolkodásunknak két sarka van: a lényeg és az érték oszméje. Kerek és egységes világképet e kettő nélkül nem szerkeszthetni. A kettő összciesik az *axiológiában*, mert a mi a valóságban a lényeg, az az alkotásban a megvalósítandó érték. Az értékelés eredménye a becselő ítélet. Területe az erkölcsan,

melynek foglalkoznia kell az érték fogalmával, különben nem tudja meghatározni a cselekedetek végső célját. Az értéktan kiterjed a logikára, esztetikára, etikára és közgazdaságra. Gyakorlati becsét abban látja a szerző, hogy ha majd meg fogja oldani feladatát, akkor „nemesak megközelítőleg és ösztönszerűen, hanem öntudatos szabatosággal fogjuk cselekedeteink értékét, vágyaink jogosultságát, ösztöneink hasznosságát, élvezeteink nemességét, társadalmi alkotásaink maradandó becsét... megállapítani”.

Az értéktan ebből a kérdésből indul ki: *mit tesz értékelni? Hányféle értékelési mód lehetséges?* E kérdésre adott válaszában a becselő ítéleteket három minőségileg különböző csoportra osztja, u. m.: *az élvezételek, hasznossági és nemességi ítéletek.* Ezeknek megfelel az etikának három iránya: *a hedonismus, utilitarismus és idealismus.*

Ez értékelési módok fokozatokban következnek egymás után s e fokozatokat ontogenetikus szempontok is támogatják, mert a gyermek értékelése hedonikus, a férfié utilitarius, a nyugalomra hajló öregé idealistikus. Mindenik értékelési módnak vannak tehát szervi és pszichikai feltételei. De mégis mindenkiben megvan mind a három értékelési mód lehetősége is. Így hát mind a három egyformán jogosultnak látszik mind az egyénül, mind a fajok s az emberiség haladásában. De ez a jogosultság csak viszonylagos, mert a phylogenesis amellett szól, hogy a nemességi értékelés a legmagasabb s ebben van „minden más becslés logikai feltétele”. Ez azt jelenti, hogy „minden értékelésnek csak akkor van értelme, ha a nemességet vesszük alapul”. S az evolutionnak valódi jelentése éppen abban áll, hogy az új alakok a régieknél tökéletesebbek. Minden érték a nemesség fogalmából fakad, ez a többinek betetőzése, mert egyedül ebben van *önérték*, a többinek csak *eszközi értéke* van, tehát mindegyik túl utal maga magán. Mert az élv is, a hasznosság is csak viszonyfogalom, t. i. eszköz valamely cél elérésére. Értékét a céltól nyeri. Ezt a célt pedig keresik *az önfentartó tevékenységben, az élvezetben és a cél kvalitásában.* Már pedig világos, hogy az önfentartás nem cél, sőt mint végső cél nyílt ellenmondás, hiszen a természetben sehol sincs elérve. Az élvezet sem cél, sem eszköz, csak járulék (*ἐπιγγένημα*). Lennie kell tehát egy harmadik értéknek, a melyet saját maga minősége miatt tartunk annak.

Tapasztalati tény, hogy az élvezetek között választunk, egyiket többre becsüljük a másiknál, még pedig nemesak intenzitásuk szerint, hanem éppen annak ellenére is, kvalitásuk szerint. A kisebb

élvezetet és kisebb hasznot is tarthatjuk értékesebbnek. Honnan ered ez az értékelés? Nyilvánvaló, hogy olyan valamiből, a mi magában értékes. Ezt a magában értékest *az öntudat, az én* állapítja meg. Az öntudat nélkül az érték gondolata teljességgel lehetetlen. Mert az én nemcsak ismereti feltétele mindennek, hanem tartalmilag is mindennek szülő anyja. „Nélküle, a benne élő substantialitás, való erő nélkül senmi sem léteznék.“ *Az öntudat a legfőbb érték*, mert intelligencia, mert szellem. A szervezetben minden rész szolgál a másiknak, csak az öntudat nem, hanem ráönti világosságát valamennyire. Az ontogenesis is az értelemnél végződik, mert az agy éri el fejlettségét legkésőbbre. Tehát már a kosmikus rangfokozat is az intelligenciára utal bennünket. Minden értéknek megvan szerepe a kosmosban, de *végző bíró az, a ki az élvezet érző, a hasznot megérti s önmagát megbecsüli: a szellem.*

E gondolatnál találkozunk Böhm *Schuppeval*, a ki etikája fő elvévé e tételt tette: *abszolút értékes a tudat*. Mindketten aggódva állanak elé e felfogásukkal. Schuppe azért, mert fél, hogy ez anynyira természetes és önként érthető következtetés kimondásával olvasói lelkében a csalódás érzelmét kelti fel. Böhm azért, mert e felfogás a mai napság divó értékelésekkel ellentétes, azokat tagadja, kizárja.

A fennebbiekben ki van mutatva, hogy minden érték forrása és mértéke a szellem önmértéke. De az ideális értékelés felsőbbtségét még nem bizonyítottuk. Hogy ezt tehessük, e kérdést kell feltennünk: miféle mértékkel állapítja meg az öntudat az élvezet és haszon nemességi fokát, dignitását? A feleletet saját magunk tevékenységének értékelése fogja adni. Ösztöneink, funkcióink összehatásának célja az egyén fentartása. E cél szempontjából tehát az ösztönök *fontartó* (conservativ) és *kifejtő* (explicativ) ösztönökre oszlanak. Az ösztönök a subordinatio viszonyában egy „felszálló egyenes sort“ képeznek, melynek tagjait nemességi értékük szerint az öntudat illeszti be bizonyos gondolatok irányítása mellett. Egyik ilyen gondolat az, hogy az eszközök csekélyebb értékűek, mint a cél, ennél fogva a fontartó ösztönök, mint eszközök, minőségre csekélyebb értékűek a kifejtőknél. Egy további fokozatot állapít meg e sorban a kedvérzetnek, mint összes eredménynek, a természete. A kedvérzet ugyanis két elem keveréke: a tiszta érzet és a salakíz egysége. (17. l.) Mennél közelebb állanak az ösztönök a fontartáshoz, annál nagyobb az eredményben a salakíz. Tehát az érzet és a salakíz fordított viszonyban állanak. A harmadik vezető gon-

dolat a tevékenységek értékelésében az, hogy a salakíz az én felszabadulásával párhuzamosan fogy. Ha ezt most az eszközök értékére alkalmazzuk, kimondhatjuk, hogy minél jobban járúl valamely eszköz az én felszabadulásához, annál magasabb az értéke.

Helyezzük el most már e felszálló egyenes sorba az ember tevékenységeit. Legelső fokra kerül a táplálkozás és nemzés. Valamivel magasabbra az értekek tevékenysége, melylyel e világban tájékozódunk. Ezt az első „honfoglalást“ állandóvá teszi az emlékezet. De a felszabadulás itt még nem teljes, mert az emlékezet is külső ingerekre van utalva. Lazul a kötöttség a képzelettel s a felszabadulás teljes lesz az *értelemmel*, mert az érzéki adatok felett ez építi fel a maga elemző és összetevő működésével a maga világát. Az értelem fejlődésével együtt tisztul az énérzet, midőn az öntudat megkülönbözteti magát nemcsak a külsőtől, hanem saját maga lelkiállapotától is s megszületik az *intelligens akarat*, mely az *önelhatározásban* nyilvánul meg legfényesebben. Ez az önelhatározás lehet determinált, de tisztán az ész természetén fordul meg. E nélkül a cselekvés érthetetlen „folyamat“ volna. Ime tehát a felszálló egyenes sorban a fokozatot a qualitas állapítja meg az értékeknek az öntudathoz való hasonlósága alapján.

Ez vázlatosan és törcdékesen e remek értekezés gondolatmenete. Egy munkás és nemes élet nyilvános confessiója. Minden ízében tartalmas. Szigorú logikával, bizó lélekkel megírt mű, a mely rávall írójára s valóban lelkének igazi tükre.

DR. GÁL KELEMEN.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Ujszövetségi apokrifusok. Fordította *Raffay Sándor*, ev. theol. akad. tanár Pozsonyban. Pozsony, 1905. N. 8r. 358 l. Ára 6 kor. — Az ó-szövetségi iratoknak megvannak apokrifusai. Az új szövetségieknek se hiányoznak. De ezek eddig magyar nyelven nem jelentek meg. Raffay Sándor pozsonyi ág. ev. theol. tanár most kitöltötte ezt a hézagot. Lefordította és kiadta az új szövetségi apokrifusokat, a kanonikus könyvek közzé föl nem vett, de egyik vagy másik őskeresztény iratgyűjteményben előforduló új-szövetségi műveket. Elismeres illeti a munkáért a tudós fordítót, mert egy-egy idegenszerű kifejezést leszámítva, könyve jól olvasódik. És elismerés azért is, mert ha némely munkából csak töredékeket közölhet, van ez apokrifusok között néhány nagyon épületes munka. Elismerés azért is, mert e könyv közreadásával adalékokat nyújt az új-szövetségi irodalomtörténethez. A hol az új-szövetséget tanulmányozzák, e könyv tanulmányozása is helyet kell, hogy foglaljon. A közlött iratok: A héberek evangéliuma. Az ebioniták evangéliuma. Az oxyrynchosi töredékek. Péter predicatiója. Péter evangéliuma. Jakab elbeszélése. Tamás elbeszélése. Barnabás levele. Római Kelemen első levele a korinthusiakhoz. Római Kelemen második levele a korinthusiakhoz. Polykarpus levele a filippibeliekhez. A laodiceai levél. Az apostolok tanítása. Hermas pásztorja. Péter jelenése. Pál cselekedetei.

Egyházi beszédek Bitzius Alberttől. Németből fordította *Nagy Béla* sárospataki theol. rk. tanár. Sárospatak 1906. 8r. VII. 214 l. — A szababság levegőjében lélegzik, szellemre is abban, mint Zürich szónoka Lang Henrik . . . Bitzius, ki Langnak kortársa volt, a vidéken papskodott s csodálatosan tudott alkalmazkodni a néplelekhez . . . Beszédei példányszerűek arra nézve, hogy a néplelket ismerve, hogy kell azt emelni, hogy kell evangéliumszerű tisztútt vallási nézeteket a népnek tanítani. És beszédei bizonyosság arra, hogy csakis tudományosság, tanultság mellett lehet ma a népnek is